

name besproken te worden door sociaalgeografen, sociologen, journalisten en planologen, terwijl ontwerpers zich nauwelijks actief in het gesprek weten te mengen. Architecten bezitten echter praktische kennis van ruimte én het verbeeldingsvermogen om veranderingen in kaart te brengen en concreet te maken tegen de achtergrond van lokale omstandigheden. Daarmee kunnen ze een waardevolle bijdrage leveren aan de publieke sfeer. Deze *OASE* is een *rappel à l'ordre* aan de verschillende publieke podia om architecten en stedenbouwkundigen aan het woord te laten, maar zeker ook aan architecten, architectuurtheoretici, historici en critici om binnen de huidige maatschappelijke debatten over ecologische, sociale en economische transitie de handschoen op te pakken en opnieuw de cruciale rol van publieke intellectueel op zich te nemen.

Architect in Parliament: Halina Skibniewska's Dilemma of Involvement

Michał Kulesza and Maja Wrzeszcz

You're not as numbed as you think,
And even if you're like a pebble on the ground,
Together with many other pebbles
You can change the course of an avalanche.
And, as someone else used to say,
If you can change its course, then do so.

Czesław Miłosz

Polish architect, academic and politician Halina Skibniewska included the above quote from Czesław Miłosz's poem *Treatise on Morality* (*Traktat moralny*, 1947)¹ in her response to a letter of gratitude from a person she had helped as a member of parliament.² These few lines accurately capture Skibniewska's ethical stance on her work and duties in politically difficult times.

Her career was shaped by the reality of the post-war Polish People's Republic, a Soviet satellite state governed by a communist regime. Although the country was in dire need of reconstruction after the Second World War, the government often tended to limit the autonomy of architects.

Skibniewska had to navigate this challenging environment and found a way to combine her work as a designer with academia and politics. She utilised negotiating and persuasive skills to find loopholes and areas of freedom within the system. In doing so, Skibniewska focused on the social aspect of architecture, particularly on the groups whose needs were overlooked (such as people with disabilities, children or the elderly) and urban ecology.

Formation of a Social Attitude (1921-1964)

Halina Skibniewska (née Erentz) and her peers represented the first generation raised in a state that had just regained independence after over a century of rule by neighbouring countries.³ They were brought up in an atmosphere of optimism and modernisation, but also learned how to develop a sensitivity towards social issues, in a common effort to organise the retrieved homeland.

Born in 1921 in Warsaw, she grew up in an assimilated Jewish family of progressive intellectuals. The outbreak of the Second World War interrupted her studies in architecture. During the Nazi German occupation, Skibniewska served as a liaison officer and a paramedic for the underground resistance movement.⁴ She continued her education in clandestine classes and attended courses in both architecture and sociology. At that time, Warsaw's academic community was comprised of left-wing, avant-garde architects who believed in modernist ideals.

¹ Czesław Miłosz, *Treatise on Morality*, translation by Jolanta Dudek, 'Miłosz and Conrad in the *Treatise on Morality*', *Yearbook of Conrad Studies*, Vol VII (2012), 140.

² Polish writer and poet, laureate of the 1980 Nobel Prize in Literature.

³ As the result of the First World War.

⁴ The Polish Home Army (*Armia Krajowa*, AK) and the Council to Aid Jews (*Żegota*).

Architect in het parlement: Halina Skibniewska's betrokkenheid als dilemma

Michał Kulesza en Maja Wrzeszcz

Je bent niet zo verdoofd als je denkt,
En ook al ben je als een kiezelsteentje op de grond,
Samen met vele andere kiezelsteentjes
Kun je de richting van een lawine veranderen.
En, zoals iemand anders altijd zei,
Als je de richting van een lawine kunt veranderen, doe dat dan.

Czesław Miłosz

De Poolse architect, academicus en politicus Halina Skibniewska (1921-1964) nam bovenstaande strofen uit het gedicht *Treatise on Morality (Traktat moralny, 1947)*¹ van Czesław Miłosz op in haar antwoord op een bedankbrief van iemand die ze als parlamentslid had bijgestaan.² Deze paar regels geven een goed beeld van Skibniewska's ethische houding ten opzichte van haar werk en plichtsbetrachting in politiek moeilijke tijden.

Haar carrière werd gevormd door de realiteit van de naoorlogse Poolse Volksrepubliek, een Sovjet-satellietstaat geregeerd door een communistisch regime. Hoewel het land na de Tweede Wereldoorlog dringend aan wederopbouw toe was, neigde de regering ernaar de autonome positie van architecten in te perken.

Skibniewska, die zich in deze uitdagende omgeving moest zien staande te houden, vond een manier om haar werk als ontwerper te combineren met haar werk in de academische wereld en de politiek. Ze gebruikte haar vaardigheid om te onderhandelen en te overtuigen om achterdeurtjes en vrije ruimte in het systeem te vinden. Ze richtte zich daarbij op de maatschappelijke kant van de architectuur, met name op groepen van wie de noden over het hoofd werden gezien (zoals mensen met een handicap, kinderen of ouderen) en op de stedelijke ecologie.

Het begin van een sociale attitude (1921-1964)

Halina Skibniewska (geboren Erentz) en haar leeftijdsgenoten waren vertegenwoordigers van de eerste Poolse generatie die opgroeide in een staat die, na meer dan een eeuw van overheersing door buurlanden, recent zijn onafhankelijkheid had herwonnen.³ Ze werden grootgebracht in het kader van een gezamenlijke inspanning om het herwonnen vaderland te organiseren: niet alleen in een sfeer van optimisme en modernisering, maar ze ontwikkelden ook een gevoeligheid voor sociale kwesties.

Skibniewska werd in 1921 geboren in Warschau en groeide op in een geassimileerd, uit progressieve intellectuelen bestaand joods gezin. Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog moest ze haar studie architectuur onderbreken. Tijdens de Duitse bezetting werkte

¹ Czesław Miłosz, *Treatise on Morality*, vertaling Jolanta Dudek, 'Miłosz and Conrad in the *Treatise on Morality*', *Yearbook of Conrad Studies*, deel VII (2012), 140.

² Pools schrijver en dichter, winnaar van de Nobelprijs voor Literatuur in 1980.

³ Als gevolg van de Eerste Wereldoorlog.

After the end of the war, the severely damaged capital city required rapid rebuilding. Consequently, the authorities established the Warsaw Reconstruction Office (Biuro Odbudowy Stolicy, BOS), which Skibniewska joined in 1946. She worked there with Professor Romuald Gutt, a renowned modernist architect whose ideas influenced her as a practitioner. Shortly after that, Skibniewska graduated from the Warsaw University of Technology, joined his office, and was appointed his teaching assistant. She later said: 'I chose Gutt because he had that "face-to-face view", he understood man and his place in the world, in nature.'⁵ While working for him, she designed a school featuring an experimental supplementary social programme in the small village of Radkowice. Residents participated in the construction of the pavilion, which was deeply pragmatic, yet finely proportioned and embedded in the landscape. Years later she remarked 'The school was not only an architectural fact but also a social fact. . . . There I was engaged in social activities and at the same time I was an architect. And in such a combination, I feel the best.'⁶

⁵ Czesław Bielecki, interview with Halina Skibniewska, 'Problems from Vitruvius', *Architektura* (3 April 1977), 26-35.

⁶ Ibid.

Halina Skibniewska in the Sady Żoliborskie estate, Warsaw, c. 1961 / Halina Skibniewska bij het woningbouwproject Sady Żoliborskie, Warschau, ca. 1961

Skibniewska als contactpersoon en verpleegkundige voor de ondergrondse verzetsbeweging.⁴ Ze vervolgde haar opleiding via clandestien onderwijs in zowel architectuur als sociologie. In die tijd bestond de academische gemeenschap van Warschau uit linkse, avant-gardistische vakgenoten die geloofden in modernistische idealen.

Na het einde van de oorlog moest de zwaar getroffen hoofdstad snel worden herbouwd. Daarom richtten de autoriteiten het Bureau voor de Wederopbouw van de Hoofdstad (Biuro Odbudowy Stolicy, BOS) op, waar Skibniewska in 1946 in dienst trad. Ze werkte er samen met professor Romuald Gutt, een bekende modernistische architect wiens ideeën haar werkwijze beïnvloedden. Kort daarna studeerde ze af aan de Politechnika Warszawska, trad in dienst bij het bureau van Gutt en werd benoemd tot zijn onderwijsassistent. Later vertelde ze: 'Ik koos Gutt vanwege zijn "face-to-face view", hij begreep de mens en diens plaats in de wereld, in de natuur.'⁵ In de tijd dat ze voor Gutt werkte, ontwierp ze een school met een experimenteel aanvullend maatschappelijk programma in het dorpje Radkowice. De inwoners werkten mee aan de bouw van het uiterst pragmatische, maar fijnzinnig geproportioneerde paviljoen, dat lag ingebed in het landschap. Jaren later zou ze zeggen: 'De school was niet alleen een architectonisch, maar ook een maatschappelijk gegeven. (...) Ik hield me daar bezig met sociale activiteiten en tegelijkertijd was ik architect. En bij die combinatie voel ik me het prettigst.'⁶

4

Het Poolse thuisleger (Armia Krajowa, AK) en de Raad ter ondersteuning van de Joden (Żegota).

5

Czesław Bielecki, interview met Halina Skibniewska, 'Problems from Vitruvius', *Architektura* (3 april 1977), 26-35.

6

Ibid.

The Sady Żoliborskie estate, Warsaw, c. 1964/ Woningbouwproject Sady Żoliborskie, Warschau, ca. 1964

While working at the BOS, she met Zygmunt Skibniewski, an architect who was 16 years her senior and responsible for the general plans of Warsaw's post-war reconstruction. He was later appointed head of the Committee for Urban Planning and Architecture (Komisja Urbanistyki i Architektury), which gave him significant political standing. They married, but unlike many female architects of that era who worked alongside their husbands, she always operated independently. Nevertheless, it could be argued that Zygmunt's high position in political and professional circles was advantageous for her career.

The experiences of Skibniewska's early life, including the collective effort to rebuild the capital and the modernist education she received, shaped her into a socially engaged architect with practical and theoretical training.

Sady Żoliborskie, the Housing Estate in the Orchards

The commissioning of a residential project in Warsaw's Żoliborz district was a turning point in Skibniewska's career. It occurred at a politically opportune moment and manifested the values that she continued to cultivate in later years.

The death of Stalin in 1953, followed by political transformations in the Soviet Union, allowed the Polish United Workers'

Variants of the organisation of the 57-m² apartment according to family structure, Warsaw, 1958/ Varianten op verschillende gezinssamenstellingen voor het appartement van 57 m², Warschau, 1958

Tijdens haar werk bij het BOS ontmoette ze Zygmunt Skibniewski, een architect die 16 jaar ouder was dan zij en verantwoordelijk voor de algemene plannen voor de naoorlogse wederopbouw van Warschau. Hij zou later worden benoemd tot hoofd van het Comité voor stedenbouw en architectuur (Komisja Urbanistyki i Architektury), wat hem veel politiek aanzien gaf. Ze trouwden, maar in tegenstelling tot veel andere vrouwelijke architecten, die indertijd meestal met hun man samenwerkten, bleef zij altijd zelfstandig opereren. Desondanks kunnen we wel stellen dat Skibniewski's hoge positie in politieke en professionele kringen goed uitpakte voor haar carrière.

De ervaringen uit Skibniewska's vroege leven, waaronder de collectieve inspanningen bij de wederopbouw van Warschau en de modernistische opleiding die ze had ontvangen, vormden haar tot een sociaal geëngageerde, en praktisch zowel als theoretisch geschoolde architect.

Sady Żoliborskie, het woningbouwproject in de boomgaarden
Een opdracht voor een woningbouwproject in de wijk Żoliborz in Warschau vormde een keerpunt in Skibniewska's carrière. Door deze opdracht, die op een politiek opportuun moment kwam, kon zij de waarden kenbaar maken die ze ook in later jaren zou cultiveren.

De dood van Stalin in 1953, gevolgd door politieke omwentelingen in de Sovjet-Unie, stelde de Poolse Verenigde Arbeiderspartij (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR) in staat om de interne politiek te temperen. De kennisuitwisseling tussen West- en Oost-Europa werd intensiever. Na bijna een decennium van socialistisch realisme konden architecten weer vrijer ontwerpen.

In deze periode van relatieve vrijheid was Halina Skibniewska in de dertig en werkte ze als de Poolse correspondent voor het gerenommeerde Franse tijdschrift *L'Architecture d'Aujourd'hui*.⁷ Dit stelde haar in staat om naar het buitenland te reizen, naar Frankrijk, Italië en Scandinavië. Als architect was ze al een ervaren ontwerper en werkte ze voor de Warschause woningbouwvereniging (Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa, WSM). In 1958 begon ze aan de ontwikkeling van een woningbouwproject voor enkele duizenden bewoners in de woonwijk Żoliborz, in het noorden van Warschau. Haar vernieuwende, door westerse trends gevoede manier van denken en haar gevoeligheid voor de behoeften van de gebruikers overtuigden de voorzitter van de coöperatie om haar toe te staan om, binnen het beperkte budget, de dwingende normen aan te vechten en een modelwoonwijk te ontwerpen.

De wijk ligt op het terrein van een aantal voormalige boomgaarden (in het Pools: *sady*) en bestaat uit 24 compacte gebouwen. De volumes, die ogenschijnlijk vrij over de ruimte verdeeld zijn, werden zorgvuldig gerangschikt met het oog op de aanleg van voldoende intieme, semi-openbare groene plekken. Ze zou later zeggen:

Ik beschouw woningbouw – hoewel sommige mensen daar anders over denken – als de meest essentiële taak van de architect, omdat die de basisvorm van het landschap bepaalt. Daarom ben ik geïnteresseerd in twee dingen: de maatschappelijke omgeving en de natuurlijke omgeving. Ik probeerde de oude kastanjelaan in Sady niet alleen te redden omdat ik van natuur houd, maar ook omdat het een architectonisch basiselement is dat ik wilde behouden.⁸

7
Ze heeft er de twee volgende decennia aan bijgedragen.
8
Ibid.

Party (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR) to soften internal politics. The knowledge exchange between Western and Eastern Europe became more intense. After almost a decade of socialist realism, architects could design more freely.

In this moment of relative freedom, Halina Skibniewska was in her thirties and had been appointed the Polish correspondent for the renowned French magazine *L'Architecture d'Aujourd'hui*.⁷ It enabled her to travel abroad to France, Italy and Scandinavia. As a practising architect, she was already an experienced designer working for the Warsaw Housing Cooperative (Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa, WSM). In 1958, she began to develop a housing project for several thousand residents of the residential area of Żoliborz, north of Warsaw. Her innovative thinking, updated with Western trends, and sensitivity to the users' needs persuaded the cooperative's chairman to allow her to challenge the mandatory norms and design a model housing estate while staying within the restrictive budget.

Situated on the site of former orchards (in Polish: *sady*), it comprises 24 compact buildings. The volumes, seemingly freely distributed, were carefully arranged to create plenty of intimate semi-public green spaces. She later remarked:

I consider housing – despite what some people say – to be the most essential architect's task, the basic shaper of the scenery. Therefore I am interested in two things: the social environment and the natural environment. When I was trying to save the old chestnut-tree avenue in Sady, it was not only because I love nature, but because I was saving the basic architectural element.⁸

To collect first-hand information on playground forms, she explored the neighbourhood and discussed children's preferences with them. Together with Alina Scholtz, a landscape designer, she planned gardens and 'adventure grounds' for children.

Skibniewska convinced investors to realise the maximum possible size within the prescribed law for apartment sizes. Knowing that it was still far from optimal, she tried to compensate with flat layouts that offered considerable flexibility. Skibniewska carefully analysed families' needs, which were changing over time, and designed a system of prepackaged furniture that allowed different combinations of space division.

Sady Żoliborskie quickly became a phenomenon and is still a sought-after address. The estate had not even been fully completed when the first constructed building received the Mister Warszawy architecture prize, awarded by the city's residents.

Entry into Politics (1964-1971)

The realisation of Sady Żoliborskie brought Skibniewska international recognition, which led to contacts with Western intellectuals. She was awarded a United Nations scholarship to study residential architecture, including a study trip to Great Britain and Switzerland. When French sociologist Paul-Henry Chombart de Lauwe saw Sady

7
She contributed to it for the next two decades.
8
Ibid.

Om informatie uit eerste hand over de vormen van speelplaatsen te verzamelen, verkende ze de buurt en sprak ze met kinderen over hun voorkeuren. Samen met landschapontwerpster Alina Scholtz ontwierp ze tuinen en 'avonturenparken' voor de kinderen.

Skibniewska overtuigde investeerders om binnen de regels zo groot mogelijke appartementen te kunnen realiseren. Omdat ze wist dat de grootte van de woonheden verre van optimaal was, probeerde ze die te compenseren door een indeling die veel flexibiliteit bood. Skibniewska analyseerde zorgvuldig de behoeften van de gezinnen, die in de loop van de tijd veranderen, en ontwierp een systeem van voorverpakt meubilair dat verschillende combinaties van ruimtelijke indelingen mogelijk maakte. Sady Żoliborskie werd al snel een fenomeen en is nog steeds populair. Het woningbouwproject was nog niet eens volledig voltooid, toen het eerste opgeleverde gebouw de Mister Warszawy-architectuurprijs ontving, die werd toegekend door de inwoners van de stad.

De politiek in (1964-1971)

De realisatie van Sady Żoliborskie bracht Skibniewska internationale erkenning, wat leidde tot contacten met westerse intellectuelen. Ze kreeg een beurs van de Verenigde Naties om woningbouwarchitectuur te bestuderen, inclusief een studiereis naar Groot-Brittannië en Zwitserland. Toen de Franse socioloog Paul-Henry Chombart de Lauwe Sady Żoliborskie bezocht, zei hij haar: 'Wat je hier gebouwd hebt, is een doctorstitel waard; ga zitten en schrijf het op!!'⁹ Een paar jaar later, in 1971, deed ze dat inderdaad. Ze verdedigde een proefschrift, waarin ze architectuur en sociologie combineerde om gezinssamenstellingen en de huise-lijke sfeer te analyseren, dat later als boek werd gepubliceerd.¹⁰

Ze werd ook een begrip in Polen, wat in 1965 resulteerde in een nominatie voor partijloos parlements-lid. Ze herinnerde zich later zelfs, dat dankbare inwoners van Sady Żoliborskie haar voor die positie hadden voorgedragen.¹¹ Dat kan zo zijn geweest, maar de samenstelling van de assemblee stond hoe dan ook onder controle van de communistische partij.¹² De aanwezigheid van partijloze afgevaardigden zou er zogenaamd voor zorgen dat alle maatschappelijke groeperingen vertegenwoordigd waren. Alle kandidaten moesten echter worden geaccepteerd door de PZPR en hun publieke autoriteit werd gebruikt om het regime te legitimeren.

Toch geloofde Skibniewska dat een positie in de politiek haar de mogelijkheid zou geven om op verschillende niveaus te onderhandelen en invloed uit te oefenen op de bouwvoorschriften. In een interview uit 2000 zei ze: 'Zygmunt en ik wisten vrij snel dat onze sympathieën niet overeenkwamen met de die van de Volksrepubliek. Maar wat moest er uit dit besef volgen? Is het beter om je terug te trekken of om een huis te bouwen?'¹³

Sadyba: pionieren in toegankelijkheid

Skibniewska vormde haar ontwerpideeën door middel van publicaties en academische activiteiten. Ze beschouwde nieuwe projecten als potentiële kansen om haar concepten tot leven te brengen, maar dat mocht niet ten koste gaan van haar principes.

Tijdens de bouw van Sady Żoliborskie streefde ze ernaar om een

9

Agnieszka Wróblewska, interview met Halina Skibniewska, 'Łąpacie przestrzeń w okna', *Gazeta Wyborcza* (2000).

10

Halina Skibniewska, *Rodzina a mieszkanie* (Warschau: PWN, 1971).

11

Wróblewska, interview met Halina Skibniewska, op. cit. (noot 9).

12

Polen was indertijd een eenpartijstaat en de PZPR had volledige politieke zeggenschap.

13

Ibid.

Halina Skibniewska in parlement, Warsaw, between 1965-1969/ Halina Skibniewska in het parlement, Warschau, tussen 1965-1969

Sadyba estate, Warsaw, 1970s/ Woningbouwproject Sadyba, Warschau, jaren 1970

inclusieve omgeving te creëren waar ruimte was voor mensen met een handicap, aan wie het architectuurdiscours gewoonlijk geen aandacht besteedde. Hoewel ze er niet in slaagde de coöperatie te overtuigen van dit baanbrekende concept, werden haar ideeën later uitgevoerd in een ander project, toen ze een sterkere positie had en onderhandelingservaring had opgedaan.

In 1968 kreeg ze de opdracht om woningbouwproject Sadyba in Warschau te ontwerpen. Ze was daarbij verplicht een prefabricage-techniek op basis van een grootformaat paneelsysteem toe te passen. Skibniewska was zich ervan bewust dat dit de architectonische vorm van haar ontwerp zou bepalen en daarom wees ze de opdracht af. Ze was echter wel bereid om een stedenbouwkundig plan te maken. Uiteindelijk leidden haar inzet voor sociale inclusie en kennis van het project tot een samenwerking met professor Marian Weiss, die gespecialiseerd was in traumatologie en revalidatie. Samen ontwierpen ze een aantal toegankelijke flats als onderdeel van een programma om slachtoffers van ongevallen te leren om zelfstandig te wonen. Dit betekende dat de bouwplannen moesten worden gewijzigd, maar ze slaagde erin de bureaucratische hindernissen te overwinnen en het project van de grond te krijgen.

Geconfronteerd met mogelijkheden en beperkingen (1971-1975)

In 1971 werd Skibniewska benoemd tot plaatsvervangend voorzitter van het parlement; ze was de eerste vrouw die deze functie in Polen bekleedde. De daaropvolgende 14 jaar was ze lid van talloze commissies en uiteindelijk kwam ze aan het hoofd van het Bureau voor interventies (Biuro Interwencji) te staan.

In deze jaren was de vraag naar woningen groot. De bouwsector zag zich echter geconfronteerd met bezuinigingsmaatregelen die ertoe leidden dat het bouwproces ondergeschikt werd gemaakt aan de beperkte capaciteiten van de aannemers.¹⁴ Als lid van de Commissie voor bouw en gemeentelijk beheer (Komisji Budownictwa, Gospodarki Komunalnej) pleitte ze voor de verbetering van de kwaliteit van nieuwe woningen en de afstemming op specifieke behoeften door een grotere diversiteit aan indelingen. Skibniewska bekritiseerde de bouw van nieuwe wijken die verwerden tot 'slaapsteden in betonwoestijnen'.¹⁵

Als gedeputeerde richtte Skibniewska zich voornamelijk tot haar collega-politici, waarbij ze niet alleen de architectengemeenschap vertegenwoordigde, maar ook opkwam voor de belangen van burgers. In haar toespraken kwam haar passie voor maatschappelijke kwesties duidelijk naar voren en sommige van haar oproepen bereikten het brede publiek via citaten in kranten. Zo zei ze in 1972:

Onze samenleving kan niet alleen uit ontvangers of gebruikers van woningbouw bestaan, maar men moet ook deelnemen aan, en meebouwen aan, de totstandkoming ervan. Voor wie bouwen we huizen? Voor de gebruikers. Daarom staat het beantwoorden van de vraag, wat voor soort gebruikers dat zijn, wat hun behoeften en aspiraties zijn, voorop.¹⁶

In het niet-democratische Poolse systeem waren Skibniewska's mogelijkheden dikwijls beperkt, maar ze gebruikte zowel formele als informele

14

Ibid.

15

Edyta Chrobaczyńska-Plucińska, 'Halina Skibniewska: Szkic do biografii', in: Agnieszka Chamera-Nowak (red.), *Kobiety Polsce: Polska Kobieta* (Warschau: SBP, 2022), 256-289.

16

Ibid.

Żoliborskie, he told her: 'You have built a doctorate, sit down and write it!'⁹ A few years later, in 1971 she did so and defended a thesis that combined architecture and sociology in the analysis of family structure and domestic spaces, which was later published as a book.¹⁰

She also became a well-known figure in Poland, which resulted in a nomination as a non-party Member of Parliament in 1965. She even recalled, that appreciative residents of Sady Żoliborskie recommended her for that position.¹¹ This may have been the case, but the composition of the assembly was under the control of the communist party.¹² The presence of non-party deputies allegedly ensured that all social groups were represented. However, all candidates had to be accepted by the PZPR and their public authority was used to legitimise the regime.

Nonetheless, Skibniewska believed that a position in politics would provide her with the agency to negotiate at various levels and influence building standards. In an interview from 2000, she said: 'Zygmunt and I knew fairly quickly that our sympathies did not align with the practices of the People's Republic. But what was to follow from this realisation? Is it better to go into internal emigration or to build a house?'¹³

Sadyba, a Pioneering Programme in Accessibility

Skibniewska's design ideas were formed in publications and academic activities. She regarded new projects as potential opportunities to bring her concepts to life, but not at the expense of compromising her principles.

In Sady Żoliborskie, she strived to create an inclusive environment with flats for people with disabilities, whose needs were overlooked in the architecture discourse. Although she failed to convince the cooperative of this groundbreaking concept, her ideas were later implemented in another project, when she had a stronger position and had gained negotiating experience.

In 1968, she was commissioned to design the Sadyba housing estate in Warsaw. The requirement was to use a prefabrication technique based on a large-format panel system. Skibniewska was aware that it would determine the architectural form and therefore refused. However, she agreed to create a master plan. Finally, her involvement in social inclusion and knowledge about the project resulted in collaboration with Professor Marian Weiss, a specialist in traumatology and rehabilitation. Together, they designed accessible flats as part of a programme to teach accident victims to live independently. This necessitated changes to the building plans, but she managed to overcome bureaucratic hurdles and pushed the project through.

Facing Possibilities and Constraints (1971-1975)

In 1971, Skibniewska was appointed vice-speaker of the Parliament, making her the first woman in Poland to hold this position. She served for the following 14 years, during which she participated in numerous committees and eventually headed the Bureau of Interventions (Biuro Interwencji).

9

Agnieszka Wróblewska interview with Halina Skibniewska, 'Łapcie przestrzeń w okna', *Gazeta Wyborcza* (2000).

10

Halina Skibniewska, *Rodzina a mieszkanie* (Warsaw: PWN, 1971).

11

Agnieszka Wróblewska, interview with Halina Skibniewska, 'Łapcie przestrzeń wokna', *Gazeta Wyborcza* (2000).

12

Poland at that time was a one-party state, and the PZPR had complete political authority.

13

Ibid.

communicatiekanalen om haar doelen te bereiken. Als ze de opstelling van een wet niet kon beïnvloeden, gebruikte ze haar positie en connecties om in te grijpen in specifieke gevallen (bijvoorbeeld bij de omlegging van een geplande snelweg in Warschau om een waardevol bos te behouden). Ze gebruikte haar behendigheid bij het onderhandelen die ze opdeed tijdens haar omgang met beleidsmakers, vervolgens in discussies met investeerders in latere projecten.

In 1974 werd Skibniewska benoemd tot hoogleraar Architectuur en Stedenbouw aan de Politechnika Warszawska. Gedurende deze periode werkte ze parttime in het onderwijs, in het parlement en bij een door de staat geleid ontwerp bureau. Haar studenten en collega's herinneren zich dat de combinatie van drie banen weliswaar flexibiliteit en vindingrijkheid vereiste, maar dat ze altijd beschikbaar was voor haar medewerkers. Belangrijke vergaderingen werden in de studio gehouden, maar ontwerpoverleg vond vaak plaats in haar parlementaire kantoor tijdens onderbrekingen in de werkzaamheden.

Białołęka Dworska: interdisciplinaire samenwerking

In het parlement deed Skibniewska ervaring op in het communiceren met verschillende belanghebbenden met vaak onverenigbare doelen.

Halina Skibniewska during the project presentation to the First Secretary of the PZPR, Warsaw, 1970s/
Halina Skibniewska tijdens de presentatie van een project aan de eerste secretaris van de PZPR, Warschau, jaren 1970

Throughout these years, the demand for housing was great, but the construction industry faced austerity measures that resulted in the subordination of the building process to contractors' limited capabilities.¹⁴ As a member of the Construction and Communal Management Committee (Komisji Budownictwa, Gospodarki Komunalnej), she advocated for enhancing the quality of new housing units and tailoring them to specific needs by increasing the diversity of layouts. Skibniewska criticised the creation of new neighbourhoods that turned into 'bedroom cities in concrete deserts'.¹⁵

Serving as a deputy, Skibniewska primarily addressed her fellow politicians, representing not only the architectural community, but also advocating for the needs of citizens. In her speeches, a passion for social issues was clearly visible, and some of her appeals reached a wider audience through quotations in newspapers. In 1972, she stated:

Our society cannot just be a recipient or user of housing but also a participant and co-creator of its construction. Who are we building housing for? For the users. Therefore, the most important thing is to determine what kind of users they are, what their needs and aspirations are.¹⁶

In the non-democratic Polish system, Skibniewska's options were often limited, but she utilised both formal and informal channels of communication to achieve her objectives. If she could not influence the formulation of a law, she used her position and connections to intervene in specific cases (such as rerouting a planned expressway in Warsaw to preserve a valuable forest). She subsequently employed the negotiation skills she acquired in her dealings with policymakers in discussions with investors in later projects.

In 1974, Skibniewska was appointed professor of Architecture and Urban Planning at the Warsaw University of Technology. During this time, she worked part-time at the university, in the parliament and at a state-led design office. Her students and colleagues recall that juggling three jobs required flexibility and resourcefulness, but she was always available for her collaborators. Important meetings were held in the studio, but design consultations often took place in her parliamentary office during breaks in proceedings.

Białołęka Dworska, Interdisciplinary Collaboration

In the parliament, Skibniewska gained experience in communicating with various stakeholders who often had incompatible goals. This skill set proved instrumental in coordinating large-scale projects and persuading others to support her ideas.

The government initiated several programmes in response to the high demand for housing. As part of the Governmental Project 5 (PR-5), Skibniewska was invited to develop the area of Białołęka Dworska in Warsaw.

This urban project for 25,000 inhabitants became the most ambitious design of her life. For the collaboration, she engaged specialists in the areas of geomorphology, geology, hydrology, climate, soil, flora and fauna who carefully studied the site.¹⁷ To communicate with stakeholders, Skibniewska organised presentations

14

Ibid.

15

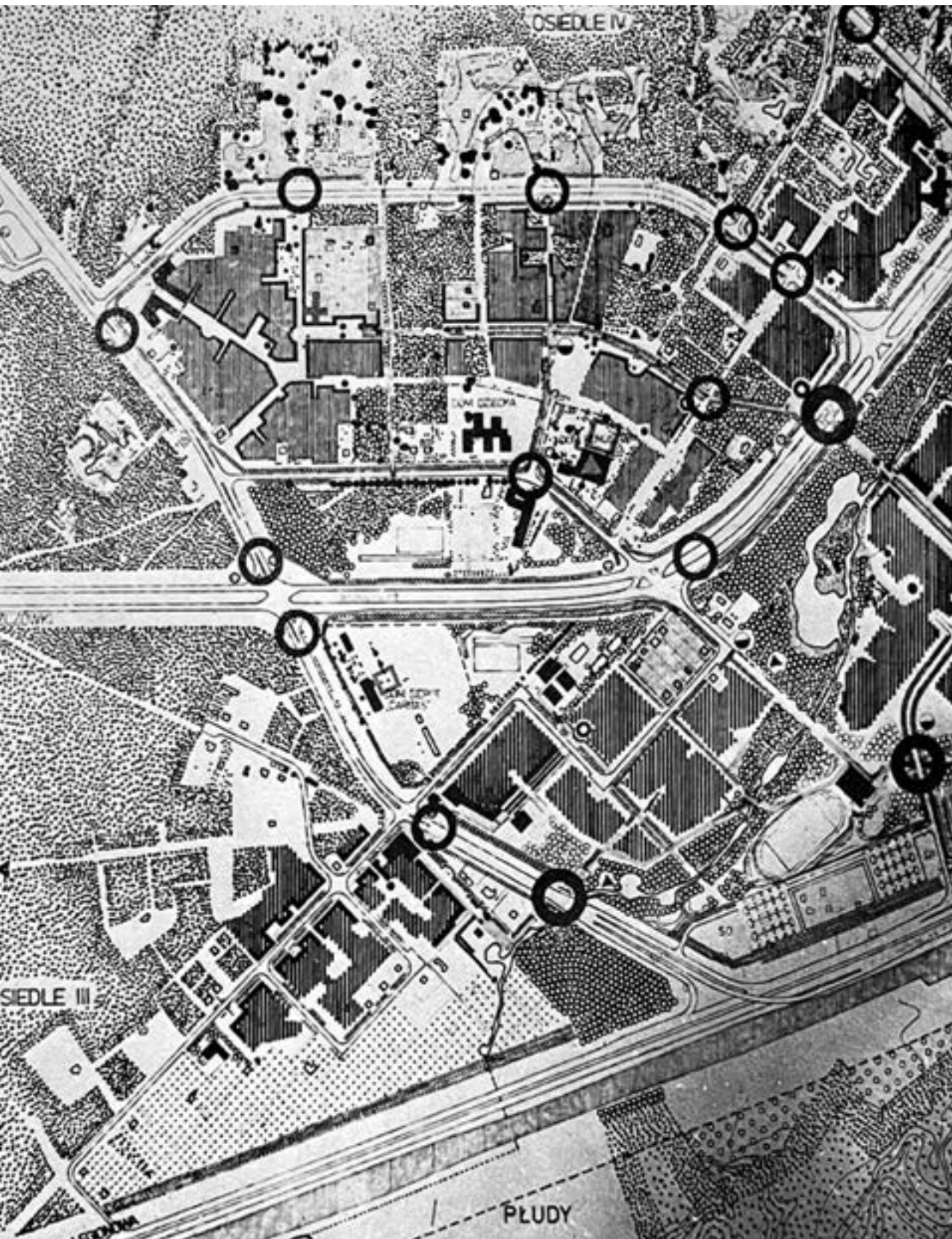
Edyta Chrobaczyńska - Plucińska,
'Halina Skibniewska: Szkic do biografii',
in: Agnieszka Chamera-Nowak (ed.),
Kobiety Polsce: Polska Kobietaom (Warsaw:
SBP, 2022), 256-289.

16

Ibid.

17

Maciej Luniak, 'An Experiment in Poland:
Białołęka Dworska', *Natura* 36 (1980), 14.

The master plan of Białoleka Dworska, Warsaw, between 1975-1985/ Het masterplan voor Białoleka Dworska, Warschau, tussen 1975-1985

where the findings of interdisciplinary teams were presented in straightforward language. 'These were always discussions based on arguments. They sat and listened while she explained. It was a bit like university. Then they would leave, convinced that she was right. We all shook our heads in disbelief,' her co-worker and friend Bogdan Dzierżawski remembered.¹⁸

Finally, the area was imagined as an ecosystem integrating nature with human habitation. The construction process was planned without the use of heavy machines to minimise the damage to wildlife. The design process took more than a decade, but the project was never realised, most likely due to economic difficulties and the impending collapse of communist rule.¹⁹

Postgraduate Housing Programme, the Empowerment of Local Architects

Skibniewska's dedication to interdisciplinary collaboration was something she wanted to share with fellow architects. In assembling a team of experts for the PR-5 project, she identified an opportunity to promote this approach and utilise their expertise within academia. She created a one-year Postgraduate Housing Programme, addressed to teams of architects from regional offices, who would work on commissioned projects and receive consultations from various specialists. In this way, expertise accumulated in the capital city could be disseminated to other regions. Moreover, the programme provided education and certification from the Warsaw University of Technology to local professionals who otherwise would not have had such an opportunity.

The programme was Skibniewska's greatest realised ambition and pride. Given the lack of sufficient funds and procedural frameworks for combining theory with real projects in the university setting at the time, she involved the Centre of Housing Cooperatives' Staff Development to launch this initiative in a joint venture. Her colleagues remember her exceptional ability to persuade bureaucrats and fellow architects alike. The programme continued for many years, for as long as the Białoleka project and its socially-conscious graduates remained active in the architectural scene.

Reaching a Wider Audience (1975-1985)

The involvement in politics gave Skibniewska a sensitive understanding of social issues, surpassing that of the average architect. While heading the Parliamentary Bureau of Intervention, she received thousands of personal accounts and inquiries regarding housing, education, the needs of people with disabilities and general quality of life. Skibniewska endeavoured to address these issues and rectify some of the regime's injustices. Speaking from the perspective of an architect, she said in one interview:

The fact that I am the deputy chairman of the parliament enriches my knowledge and my attitude towards society. Few people know how many contacts with the citizens I have. But sometimes my position is a ballast. I cannot use all tricks in this brutal fight for architecture.²⁰

18

Filip Springer, *Żle urodzone: Reportaże o architekturze PRL-u* (Gdańsk: Karakter, 2013), 177.

19

Agnieszka Mazuś, 'Taniej jest z przyrodą nie walczyć', *Dziennik Wschodni*, 2 December 2011.

20

Bielecki, interview with Halina Skibniewska, op. cit. (note 5), 26-35.

Deze ervaring kon ze goed gebruiken bij het coördineren van groot-schalige projecten en als ze anderen moest overtuigen haar ideeën te steunen.

Om tegemoet te komen aan de grote vraag naar woningbouw lanceerde de overheid verschillende programma's. Skibniewska werd gevraagd om de wijk Białołęka Dworska in Warschau, die onderdeel was van PR-5 of te wel overheidsproject nummer 5, te ontwikkelen.

Dit stadontwikkelingsproject voor 25.000 inwoners zou het meest ambitieuze van haar leven worden. Ze werkte samen met specialisten op het gebied van de geomorfologie, geologie, hydrologie, klimaat, bodem, flora en fauna, die de locatie zorgvuldig bestudeerden.¹⁷ Om met belanghebbenden te communiceren, organiseerde Skibniewska presentaties waarin de bevindingen van de interdisciplinaire teams in eenvoudige taal werden gepresenteerd. 'Dit waren altijd besprekingen op basis van argumenten. Ze zaten en luisterden, terwijl zij uitleg gaf. Het was een beetje schools. Als ze dan weer weggingen, waren ze ervan overtuigd dat zij gelijk had. 'We vonden het allemaal ongelofelijk,' vertelde haar collega en vriend Bogdan Dzierżawski achteraf.¹⁸

Uiteindelijk werd het gebied gepresenteerd als een ecosysteem waarin natuur en menselijke bewoning zouden worden geïntegreerd. Bij de bouw werd geen gebruik gemaakt van zware machines, dit om de schade aan de natuur tot een minimum te beperken. Het ontwerp-proces nam meer dan tien jaar in beslag, maar het project werd nooit gerealiseerd, waarschijnlijk als gevolg van economische tegenslag en de dreigende ineenstorting van het communistische bewind.¹⁹

Een postacademisch woningbouwprogramma: de emancipatie van lokale architecten

Skibniewska wilde haar toewijding aan interdisciplinaire samenwerking delen met collega-architecten. Bij het samenstellen van een team van experts voor PR-5 zag ze een kans om deze benadering te promoten en de expertise van het team binnen de academische wereld in te zetten. Ze creëerde een postdoctoraal woningbouwprogramma van een jaar dat was gericht op teams van architecten van regionale bureaus die aan projectopdrachten zouden worden geadviseerd. Zo kon de expertise die in de hoofdstad was opgebouwd, worden verspreid in andere regio's. Bovendien kwamen lokale professionals in aanmerking voor het onderwijs en de certificering van de Politechnika Warszawska, waarvoor ze anders nooit de kans zouden hebben gekregen.

Het programma was Skibniewska's grootste gerealiseerde ambitie en haar grote trots. Omdat de Politechnika Warszawska in die tijd niet over de middelen en het procedurele kader beschikte om de theorie in de praktijk te brengen, betrok ze het Centrum voor de personeels-ontwikkeling van woningbouwcoöperaties bij de samenwerking om dit initiatief te lanceren. Haar collega's herinneren zich haar buitengewone vermogen om zowel bureaucraten als collega-architecten te overtuigen. Het programma duurde net zo lang als het Białołęka-project en de sociaalbewuste afgestudeerden bleven jarenlang actief in de architectuurwereld.

17

Maciej Luniak, 'An Experiment in Poland: Białołęka Dworska', *Natura* 36 (1980), 14.

18

Filip Springer, *Żle urodzone: Reportaże o architekturze PRL-u* (Gdańsk: Karakter, 2013), 177.

19

Agnieszka Mazuś, 'Taniej jest z przyrodą nie walczyć', *Dziennik Wschodni*, 2 december 2011.

While she used this unique knowledge to broaden the discourse in the professional field, she also sought to expand the reach of some of her writings and popularise high-quality spatial solutions. Her book *Tereny otwarte w miejskim środowisku mieszkaniowym* (Open areas in the urban residential environment) is directed at professionals, but can also serve as a manual for those interested.

At the turn of the 1970s and 1980s, Skibniewska gained wider international recognition. She engaged in discussions on the profession, debating with fellow architects and urbanists during gatherings such as the XIVth meeting of the International Union of Architects in 1981 in Warsaw, where she delivered a keynote speech on the responsibility of the architect in the creation of a humane environment. In 1979, she was awarded the Lenin Prize (the Soviet equivalent of the Nobel Prize) for 'strengthening peace among nations'. Four years later – which may seem contradictory – she received a prize from the other side of the Iron Curtain: a Papal medal 'for sacrificial and courageous interventions for the oppressed and sick'. In December 1981, after the democratic opposition strengthened, martial law was imposed in Poland. Many opposition activists were arrested and Skibniewska's position was instrumental in negotiating their release.

Sharing Expertise (1985-2011)

Skibniewska's dedication to social issues extended to participating in various committees and public institutions, as well as citizen

Halina Skibniewska at her office, Warsaw, 1963/ Halina Skibniewska op kantoor, Warschau, 1963

Voor een breder publiek (1975-1985)

Haar betrokkenheid bij de politiek zorgde ervoor dat Skibniewska een beter begrip van sociale kwesties had dan de gemiddelde architect. Toen ze aan het hoofd stond van het parlementaire Bureau voor interventies (Biuro Interwencji) bereikten haar duizenden persoonlijke verhalen en vragen over huisvesting, onderwijs, de behoeften van gehandicapten en de algemene kwaliteit van leven. Skibniewska probeerde problemen op te lossen en een aantal van de onrechtvaardigheden van het regime recht te zetten. Ze sprak als architect toen ze eens in een interview zei:

Het feit dat ik de plaatsvervangende voorzitter van het parlement ben, verrijkt mijn kennis en verbetert mijn houding ten opzichte van de samenleving. Maar weinig mensen weten hoeveel contact ik heb met de burgers. Maar soms is mijn positie ballast. Ik kan niet allerlei trucs gebruiken in deze brute strijd om de architectuur.²⁰

Terwijl ze haar unieke kennis gebruikte om het architectonische discours uit te breiden, probeerde ze ook het bereik van sommige van haar geschriften te vergroten en hoogwaardige ruimtelijke oplossingen te populariseren. In haar boek *Tereny otwarte w miejskim środowisku mieszkaniowym* (Open plekken in de stedelijke woonomgeving) richtte ze zich op professionals, maar het boek diende ook als handleiding voor geïnteresseerden.

Aan het eind van de jaren 1970 en in de jaren 1980 kreeg Skibniewska steeds meer internationale erkenning. Ze nam deel aan discussies over het vak, debatteerde met collega-architecten en stedenbouwkundigen tijdens bijeenkomsten zoals de XIVde vergadering van de Internationale Unie van Architecten in Warschau in 1981, waar ze als hoofdspreker de verantwoordelijkheid van de architect bij het vormgeven van een menselijke omgeving besprak.

In 1979 ontving ze de Lenin-prijs (het Sovjet-equivalent van de Nobelprijs) voor 'het versterken van vrede tussen de naties'. Vier jaar later – en dit kan tegenstrijdig lijken – ontving ze een prijs vanaf de andere kant van het IJzeren Gordijn: een pauselijke medaille 'voor opofferend en moedig interveniëren ten behoeve van de onderdrukten en zieken'. In december 1981, toen de democratische oppositie aan kracht had gewonnen, werd de staat van beleg afgekondigd in Polen. Veel activisten van de oppositie werden gearresteerd en Skibniewska speelde een grote rol in de onderhandelingen over hun vrijlating.

Het delen van expertise (1985-2011)

Skibniewska's toewijding aan maatschappelijke kwesties bleek ook uit haar deelname aan verschillende commissies, openbare instellingen en burgerinitiatieven die ze adviseerde. Haar intellectuele activiteiten waren vooruitstrevend en zijn vandaag de dag nog steeds relevant. Skibniewska streefde ernaar haar ideeën te verspreiden en schreef ongeveer 200 publicaties die zowel in Polen als daarbuiten verschenen.²¹

In 1985 trok ze zich terug uit de politiek na betrokken te zijn geweest bij oppositionele activiteiten. Na de democratische overgang van het land in 1989 bleef Skibniewska parttime lesgeven aan de Politechnika Warszawska, maar ze ondernam geen bouwprojecten meer. Toch bleef ze sterk betrokken bij de toekomst van de Poolse architec-

20

Bielecki, interview met Halina Skibniewska, op. cit. (noot 5), 26-35.

21

Overlijdensbericht van Halina Skibniewska, *Gazeta Wyborcza*, 27 april 2011.

initiatives, where she provided consulting expertise. Her intellectual activity was progressive and revisited today can still be found relevant. Skibniewska strove to disseminate her ideas and was the author of around 200 publications in Poland and abroad.²¹

In 1985, following her involvement in the opposition, she withdrew from politics. With the advent of the country's democratic transition in 1989, Skibniewska continued to teach on a part-time basis at the university but did not undertake any further building projects. Nonetheless, she remained deeply invested in the future of Polish architecture, which she addressed in a speech at the first Polish Architecture Congress in 1998.

As an architect, politician and individual, Halina Skibniewska faced many ethical dilemmas. Should she design buildings, and if so, for whom? Paradoxically, the flats she designed with the sincere intention of serving society were often allocated to party members. Should she agree to low-quality mass production? Sometimes she refused to design when she realised that her architectural expertise would be greatly limited. Should she cooperate with the regime to improve people's lives? She knew that she was being used to legitimise the leading party.

Skibniewska's approach to architecture was characterised by a combination of idealistic beliefs and pragmatism, with a focus on improving living spaces and advocating for more freedom in the profession. She had the ability to convince bureaucrats to break out of their routine ways of thinking. Some of her projects were never realised, hidden away and forgotten. Skibniewska faced unfavourable judgements about her political involvement to some extent, but considered this inevitable and the price she had to pay for her activities.

One of the roles of the public intellectual is to act as a liaison, finding ways to communicate between different realms. This involves engaging with diverse audiences and interlocutors in discussions, and utilising knowledge acquired from intersecting areas of activity. Skibniewska shaped her position in the field of architecture as a liaison, but extended it to combining down-to-earth work with efforts to bring about system change. This is a position that is still valid in today's world, building alliances for structural transition, and working on both practical and strategic levels.

21

Obituary of Halina Skibniewska, *Gazeta Wyborcza*, 27 April 2011.

tuur en ze hield bijvoorbeeld een toespraak op het eerste Poolse architectuurcongres, dat plaatsvond in 1998.

Halina Skibniewska werd als architect, politicus en mens met veel ethische dilemma's geconfronteerd. Was ze bereid gebouwen te ontwerpen en zo ja, voor wie? Paradoxaal genoeg werden de appartementen die ze ontwierp met de oprechte intentie om de samenleving te dienen, vaak toegewezen aan partijleden. Moest ze instemmen met massaproductie van lage kwaliteit? Soms weigerde ze opdrachten, als ze zich realiseerde dat ze haar architectonische expertise maar in beperkte mate zou kunnen inzetten. Was ze bereid samen te werken met het regime om het leven van de mensen te verbeteren? Ze wist dat ze gebruikt werd om de machthebbers te legitimeren.

Skibniewska's benadering van de architectuur werd gekenmerkt door een combinatie van idealisme en pragmatisme, waarbij de nadruk lag op het verbeteren van de huisvesting en het bepleiten van meer professionele vrijheid. Ze had het vermogen om bureaucraten te overtuigen om hun routinematige manier van denken te doorbreken. Sommige van haar projecten werden nooit gerealiseerd, verdwenen in een la of werden vergeten. Ze kreeg tot op zekere hoogte te maken met ongunstige oordelen over haar politieke betrokkenheid, maar beschouwde dit als onvermijdelijk en als de prijs die ze voor haar activiteiten moest betalen.

Een van de taken van de publieke intellectueel is om als contactpersoon op te treden en manieren te vinden om communicatie tussen verschillende sferen mogelijk te maken. Dit betekende dat Skibniewska discussies aanging met verschillende doelgroepen en gesprekspartners, en gebruikmaakte van de kennis die ze had opgedaan in overlappende disciplines. Hoewel Skibniewska in de architectuur de rol van contactpersoon speelde, wist ze deze uit te breiden door praktische arbeid te combineren met pogingen om het systeem te veranderen. Deze positie, die vandaag de dag nog steeds actueel is, combineert het bouwen van allianties voor structurele verandering met het werken op zowel praktisch als strategisch niveau.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

Public Positions: An Attempt to Categorise Public Engagement

Tom Avermaete, Véronique Patteeuw, Elsbeth Ronner and Hans Teerds

In addition to the six architects presented in this issue of OASE, there are countless other architects who engage, either prominently or behind the scenes, in the public domain. From diverse backgrounds, with varying ambitions, and using a wide variety of tools, they contribute to improving conditions, public debate or public administration. In working on this issue, we traced different positions in this public participation: that of the architect as syndicalist, populist, activist, facilitator or politician. As with any subdivision, examples hardly ever fit into a single category. Sometimes public participation varies over time, or combines two or more categories at once, as each period takes a different stance, an alternative approach, requiring other media to convey the interference in the public debate. Nevertheless, this categorisation is useful because it clarifies how the public is defined in particular cases, which available media architects can make use of and, vice versa, how public participation affects the relationship between participants and their profession. To clarify the different forms of participation and show the diversity of positions (including the variations within the categories we defined), we present the different positions, each illustrated by short introductions on the work and lives of four architects who were involved in public debate at some point during (or throughout) their careers as syndicalists, populists, activists, facilitators or politicians.